

пеньчатага профілю, устаўкамі з гранітных і гнейсавых камянёў розных адценняў са шліфавамай вонкавай паверхняй, рознакаляровымі паліванымі керамічнымі літкамі. У верхняй ч. сцен вузкія аконныя праёмы з арачнымі перамячкамі. У час рэстаўрацыйных работ 1985—86 знойдзены фрагменты фрэсак на ўнутр. сцяне і шматлікія графіці на сценах. У 1894 В.В.Гразновым выяўлены ў муроўцы будынка *галаснікі*, знакі на цэгле, ім выказана думка, што царква мела фрэскавую размаляўку. Падлога храма першапачаткова была выкладзена з паліваных квадратных, трохвугольных і фігурных плітак, у 18 ст. — з мармуровых пліт. Фрагмент падлогі 12 ст. захаваўся ў бакавой апсідзе. Фундамент храма складзены з валуноў сярэдняй велічыні і заглыблены на 1,5 м. Каля царквы выяўлены сляды манастыра 15—18 ст. Царкву дадзелалі: у 19 ст. В.В.Гразноў, у пач. 20 ст. П.П.Пакрышкін, у 1935 Ю.Ядкоўскі, у 1946 І.І.Хозераў, у 1982, 1983—84 А.А.Трусаў, П.А.Рапапорт.

Літ.: Трусав О.А. Памятнікі монументальнага зодчества Беларусі. XI—XVII вв. Мн., 1988.

ГРОДЗЕНСКАЯ ВЕРХНЯЯ ЦАРКВА, помнік мураванага дойлідства 14 —

Гродна. У вобласці 17 раёнаў: Астравецкі, Ашмянскі, Бераставіцкі, Ваўкавыскі, Воранаўскі, Гродзенскі, Дзятлаўскі, Зэльвенскі, Іўеўскі, Карэліцкі, Лідскі, Мастоўскі, Навагрудскі, Свіслацкі, Слоніўскі, Смаргонскі, Шчучынскі (гл. адпаведныя арт.), 12 гарадоў, у т.л. 6 абл. падпарадкавання — Гродна, *Ваўкавыск, Ліда, Навагрудак, Слонім, Смаргонь*, 21 гар. пасёлак, 195 сельсаветаў, 4414 сельскіх населеных пунктаў.

Прырода. Характэрны раўнінны рэльеф (130—190 м). Цэнтральнае становішча займае *Нёманская нізіна*, выцягнутая ўздоўж Нёмана. Пры выхадзе Нёмана за межы рэспублікі знаходзіцца самы нізкі пункт краіны — 80 м над узр. мора. На Пн і ПНУ — *Лідская раўніна* (да 170 м) і *Ашмянскае ўзвышша* (да 320 м), на крайнім ПНУ — ч. *Нарачана-Вілейскай нізіны*. На Пд і У маронныя згладжаныя ўзвышшы: *Гродзенскае ўзвышша, Ваўкавыскае ўзвышша, Навагрудскае ўзвышша*, на ім найвышэйшы пункт

вобласці — Замкавая гара (323 м). Карысныя выкапні: жал. руды (Навасёлкаўскае радовішча ільменіт-магнетытавых руд у Карэліцкім р-не і шэраг рудадрапаўленняў уздоўж граніцы з Літвой у Гродзенскім р-не), торф (пераважна на Нёманскай нізіне), мел, цагельныя і чарапічныя гліны, цэментная сыравіна (гал. радовішчы ў Ваўкавыскім р-не), сілікатныя пяскі, вапняковая сыравіна, пясчана-гравійны матэрыял. Клімат умерана кантынентальны. Зіма мяккая і кароткая, лета доўгае і ўмерана цёплае. Сярэднямесячная т-ра паветра ў студз. ад -6,6 °С у Карэліцкім і Навагрудскім р-нах да -5 °С на ПдЗ у Бераставіцкім і Свіслацкім р-нах, у ліп. 17—18,2 °С. Вегетац. перыяд 189—200 сут. Галава колькасць ападкаў 520—640 мм (у Навагрудку 706 мм), 71% іх прыпадае на цёплую палавіну года (крас. — кастрычнік). Амаль уся тэр. вобласці адносіцца да бас. Нёмана і яго прытокаў: Бярэзіны, Гаўі, Дзітвы, Лебяды, Котры (справа), Ушы, Сэрвачы, Шчары, Ласосны (злева). На ПнУ — р. Вілія (з Ашмянкай). На ПнЗ пачынаецца р. Нарая — прыток Віслы. Вядомы *Аўгустоўскі канал*, які злучаў басейны Нёмана і Віслы. Найб. азёры: Белае, Рымбіца,

Малочнае, Свіцязь (у межах *Свіцязянскага ландшафтнага заказніка*), Свір і Вішнеўскае (на мяжы з Мінскай вобл.). Глебы с.-г. угоддзяў значна завалунены і эрадзіраваны, часткова пераўвільготнены і забалочаны. Дзярнова-падзолістыя глебы складаюць 78,9% пл. с.-г. угоддзяў, дзярнова-падзолістыя забалочаныя — 17,5%. Паводле мех. складу пераважаюць супясчаныя глебы — 56,9%, ёсць сугліністыя — 23,1%, пясчаныя і тарфяныя — па 10%. Асушаныя землі займаюць 18,5% с.-г. угоддзяў. Сярэдняя лясістасць 33%, ад 10—12% у Бераставіцкім і Зэльвенскім р-нах да 50% у Свіслацкім. Лясы пераважна хваёвыя (68,8%) і яловыя (11%), менш бярозавых, чорнаальховых, дубовых, грабавых, ясянёвых. Захаваліся буйныя лясныя масівы — пушчы: Налібоцкая, Ліпчанская, Графская, Бела-вежская (часткова). Балоты, пераважна нізінныя, займаюць 6,6% тэр. вобласці, б. ч. іх асушана. Пад лугамі 14,4%, 1/3 іх нізінныя. На тэр. вобласці частка нац. парку *Бела-вежская пушча*, 10 прыродных заказнікаў рэсп. значэння, 50 помнікаў прыроды. У выніку аварыі на Чарнобыльскай АЭС радыяактыўнаму забруджанню падверглася 6,8% тэр. вобласці.

Насельніцтва. Асн. насельніцтва беларусы (65,1%), палякі (24,7%), жывуць таксама рускія (7,7%), украінцы (1,4%) і інш. Гарадскога нас. 61,4%, Сярэдняя шчыльнасць 48,6 чал. на 1 км², сельскага нас. 18,9 чал. на 1 км², вагаецца ад 12,7 чал. на 1 км² у Свіслацкім да 22,8 чал. на 1 км² у Шчучынскім і Лідскім раёнах. Найб. гарады (тыс. чал., 1995): Гродна (301), Ліда (101), Слонім (53),

Гродзенская Барысаглебская царква. Бакавы фасад. Рэканструкцыя П.П.Пакрышкіна

пач. 15 ст. Пабудавана на месцы *Гродзенскай Ніжняй царквы*. Часткі пабудовы выяўлены ў 1931—37 Ю.Ядкоўскім у час археал. раскопак на тэр. *Гродзенскага Старога замка*; у 1939 перанесены ў асобны павільён.

Рэшткі царквы даюць падставу меркаваць, што гэта быў квадратны ў плане са зрэзанымі вугламі бесстаўповы храм з паўкруглай апсідай. Унутры бакавых частак апсіды выяўлены аркі таўшчынёй у 1—2 цагіны. Першапачаткова перакрыцце царквы было драўлянае, пазней — скляпеністае на нервурах. Пасля перабудовы храм накрыты чырвонай чарапічай у форме плоскіх пласцін. Верхняя частка сцен упрыгожана крыжападобнай цэглай. Рэканструкцыю царквы выканалі: у 1938 Т.Андрыенчык, у 1965 Абрамаўскас, у 1987 Ф.Селязнёў, Р.Сташкевіч, А.Трусаў.

ГРОДЗЕНСКАЯ ВОБЛАСЦЬ, адм.-тэр. адзінка на Беларусі. Размешчана на 3 краіны, мяжуе з Польшчай і Літвой. Утворана 20.9.1944. Пл. 25 тыс. км². Нас. 1215,6 тыс. чал. (1995). Цэнтр — г.

Гродзенская Верхняя царква. Рэканструкцыя